

Међународни тематски зборник

**ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ
1912/1913. ГОДИНЕ: ДРУШТВЕНИ
И ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИ СМИСАО**

(ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ ОСЛОБОЂЕЊА
СТАРЕ СРБИЈЕ И МАКЕДОНИЈЕ 1912)

Књига I

Приредио
Проф. др Александар Растовић

Филозофски факултет
Ниш, 2013.

ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ У ОЧИМА ФРАНЦУСКЕ ЈАВНОСТИ²

Сажетак: У раду се анализира одјек који је Први балкански рат оставио у француској јавности. Рад је заснован на анализирању јавних иступа француских и српских интелектуалаца, њихових студија и чланака које су објављивали у разним дневним и недељним часописима током 1912. и 1913. године. Коришћене су и бројне студије и брошуре које су објављивали француски ратни дописници који су боравили на балканском ратишту, попут Анрија Барбија и Жана Пелисијеа. Такође, истражили смо културни и пропагандни рад Гргура Јакшића на заштити српских националних интереса у Француској током балканских ратова.

Кључне речи: Балкански ратови, Балкански савез, француска јавност, штампа, ратни дописници, Гргур Јакшић, Анри Барби, Жан Пелисије

Сукоб између Балканског савеза и Османског царства, који је почео октобра 1912. године, изазвао је велико интересовање у европској дипломатији, као и у европском јавном мњењу. Премда су се европски државници већ крајем октобра сагласили да ће Велике силе остати по страни сукоба на Балкану, нису се усуђивале да одлуку о исходу рата, који се лако могао проширити на остатак Европе, у потпуности препусте балканским државама и Османском царству. Било је разних начина на који су велике силе пратиле, и донекле контролисале, ток Првог балканског рата. Анализирани су извештаји дипломата који су службовали у зараћеним државама, слате су војне и медицинске мисије, а на Балкану су за све време трајања сукоба били присутни многобројни новински дописници из свих делова Европе. Велико интересовање за Први балкански рат владало је и у француској јавности. Сви велики француски листови су на Балкан, почетком рата, послали своје ратне извештаче, или ангажовали домаће новинаре који су свакодневно извештавали о ратним дешавањима.

Утицај писаних медија на француску јавност био је знатан. Само у Паризу 1910. године излазило је 50 различитих листова и ревија у 5,5 милиона приме-

¹ biljana.stojic@gmail.com

² Рад је настао као део пројекта *Европа и Срби (1804–1918): изазови и подстицаји европске Модерне*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја (ев. бр. 177031).

рака дневно.³ Према висини тиража до 1914. године водећи су били листови *Le Petit Parisien*, *Le Journal*, *Le Petit Journal* и *Le Matin*, који су укупно имали просечан дневни тираж од око 4 милиона примерака.⁴ Поред ових пет најтиражних, било је и других мање тиражних, али врло утицајних листова, попут *Journal des Débats*, који је спадао у ред умерено конзервативних листова и који је био врло читан међу дипломатама, банкарима и књижевницима. Утицајан лист био је и *Le Temps*, који је сматран полузваничним листом француског Министарства спољних послова.⁵ Лист *Le Temps* је био нарочито цењен због своје посебне рубрике о међународним дешавањима, коју је 1901. године у француско новинарство увео, тадашњи уредник листа Андре Тардије.⁶

Већина великих дневних листова издавала је и посебне недељне додатке у колору, као што су били *Supplément illustré du Petit Journal*, *Figaro illustré*, *Le Gaulois du dimanche*. Ови илустровани додаци су, такође, придавали значајну пажњу балканским ратовима, али на нешто другачији начин. У средишту њихове пажње нису биле ратне операције, војна спрема зараћених држава, нити европска дипломатија, већ су се више интересовали за личне судбине учесника рата, локалну историју и традицију Балкана и друге занимљивости изван борбених линија. Особеност ових додатака била је у томе што су њихови текстови били пропраћени пригодним фотографијама или карикатурама на првој и последњој страни новина. Фотографије су имале велики утицај на француску јавност, па су биле врло тражене за све време трајања сукоба. Управо због тога је и српски пропагандни делатник у Француској за време балканских ратова Гргур Јакшић стално подсећао српски Пресбиро и своје пријатеље да га снабдевају dobrим фотографијама „које су се лако могле пласирати у dobrим листовима у Француској који оскудевају у вестима са терена“.⁷

Интересовање француске јавности за ратни сукоб на Балкану огледало се и у чињеници да су многи утицајни листови послали своје специјалне ратне извештаче на поприште сукоба. Француски извештачи настојали су да створе целовиту слику о догађајима на Балкану, па су са тим циљем боравили међу свим зараћеним странама. Од свих француских извештача, који су почетком ратних операција пристигли у табор српске војске, по својим текстовима издвојио се ратни дописник листа *Le Journal* Анри Барби. Захваљујући својој снажљивости и пријатељским везама са српским офи-

³ V. Duclert, *La République imaginée 1870–1914*, Paris 2010, 668.

⁴ Исто.

⁵ Српски посланик у Француској Миленко Веснић сматрао је да је лист *Le Temps*, од свих француских листова, највише наклоњен Србима и „најотворенији заступник наших интереса“ (Архив Србије (АС), Министарство иностраних дела – Политичко одељење (МИД – ПО), Пов. бр. 4516, Париз, 20. новембар 1912. године).

⁶ J.-B. Duroselle, *La France de la „Belle époque“, seconde édition*, Paris 1992, 116; E. Malcolm Carroll, *French public opinion and Foreign affairs 1870–1914*, London 1931, 10.

⁷ Народна библиотека Србије (НБС), Хартије Гргура Јакшића, P558/IX/1576, Г. Јакшић – Т. С. Вилковском, Париз, недеља, без датума и године.

цирима Барби је имао привилегован положај у табору српске војске у односу на остале стране дописнике. О својим искуствима из два балканска рата Барби је објавио три брошуре, које су у исто време, објављене на српском и француском језику.⁸ Запаженост његових извештаја огледа се у чињеници да је Барбијев чланак „Тајни механизми српско-бугарског савеза (*Les rouages secrets de l'alliance serbo-bulgare*)“, који је објављен у листу *Le Journal* 31. маја 1913. године, Србија штампала у оквиру посебне публикације под називом *Истина о српско-бугарском неслагању (La vérité sur le désaccord Serbo-Bulgare)*.⁹ Осим поменутог Барбијевог чланка приређена публикација је садржала још 12 чланака које су страни новинари објавили током 1912. и 1913. године у разним француским и швајцарским листовима.¹⁰

Уз Анрија Барбија међу важнијим француским извештачима са Балкана био је антрополог и географ Гастон Гравије, као дописник листа *Le Matin*.¹¹ У сенци Барбија и Гравијеа остали су други познати дописници. Вреди истаћи Жана Пелисијеа који је своје извештаје са балканског ратишта слао у редакције три листа: француског *La Dépêche de Toulouse*, белгијског *L'Indépendance Belge* и британског *The Manchester Guardian*-а. Истовремено, у време балканских ратова Пелисије је обављао функцију генералног секретара друштва *L'Union des Nationalités*, па је своје извештаје са Балкана објављивао и у гласилу овог удружења *Annales des nationalités*.¹² Попут Барбија, и Пелисије је 1914. године сабрао извештаје и сећања из балканских ратова и објавио их у публикацији под називом *Dix mois de guerre dans les Balkans (Octobre 1912-Août 1913)*.¹³ Пелисијева публикација није преведена на српски језик, због чега је остала мало запажена у српској јавности. Поред свог новинарског позива Барби и Пелисије су током јула и августа 1913. године били ангажовани у својству чланова међународне комисије, коју је Србија организовала, са циљем да истражи злочине бугарске војске почињене на простору Источне Србије за време Другог балканског рата.¹⁴

⁸ А. Барби, *Српске победе*, Београд 1913 (*Les victoires Serbes*, Paris 1913); *Срби под Једреном*, Београд 1913. (*Serbes sous Adrianople*, Paris 1913); *Брегалница: српско-бугарски рат*, Београд 1914. (*Brégalnitsa: la guerre serbo-bulgare*, Paris 1914).

⁹ Н. Barby, *Brégalnitsa: la guerre serbo-bulgare*, Paris 1914, 21.

¹⁰ *La vérité sur le désaccord serbo-bulgare*, Genève 1913.

¹¹ Војни архив (ВА), Пописник бр. 2 – Архива Врховне команде Првог и Другог балканског рата, кутија бр. 52, Команда III армије – Врховној команди, ОБр. 1242, Призрен, 22. децембар 1912. године.

¹² *L'Union des nationalités* (некад се може срести под називом *Office Central des Nationalités*) је основана у Паризу 1911, постојала је до 1919. године. За време свог постојања издавала је периодично лист *Les Annales des Nationalités*. *L'Union des nationalités* се залагала за идеју да свака нација има право на сопствено самодefинисање (D. R. Watson, „Jean Pélissier and the Office Central des Nationalités, 1912–1919“, 1191–1206, *The English Historical Review*, vol. 110, № 439, 1995).

¹³ J. Pélissier, *Dix mois de guerre dans les Balkans (Octobre 1912-Août 1913)*, Paris 1914.

¹⁴ Извештај о раду ове међународне комисије, коју су поред Анри Барбија и Жана Пелисијеа

Велики број новинара и извештача који се нашао у табору српске војске није посматран благонаклоно у свим структурама српске војске. Тако је начелник српског Генералштаба Радомир Путник рекао да Србији „не треба реклама у праведном рату за ослобођење хришћана од турског јарма“.¹⁵ Без обзира на овакво незадовољство појединих српских официра, Србија је спремно дочекала и прихватила највећи број ратних извештача. Чини се да је Србија схватала да су времена када је рат био „приватна ствар“ између непосредних учесника прошла и да је XX век време у којем влада штампа и у којем се од очију јавности ништа није могло сакрити. Дописник руског листа *Новое время* Јероним Павлович Табурно исправно је приметрио да „ниједна држава, ма колико била моћна, утолико више ако је као у случају Србије, мала држава, не може игнорисати расположење јавног мњења европских народа, јер су интереси свих држава и свих народа испреплетени“.¹⁶

Процедура о прихватању извештача („кореспондената“) налагала је да су сви заинтересовани листови и дописници подносили своје молбе Министарству иностраних дела, које их са препоруком слало Генералштабу и Врховној команди српске војске. Врховна команда је доносила коначно решење о подобности одређеног извештача и снабдевала га путним и редакцијским исправама. Као спољни знак распознавања сви извештачи су морали да носе траку у бојама српске тробојке на десној руци, и имали су пропуснице снабдевене жигом Врховне команде и својом фотографијом. Командантима свих војски била је препуштена одлука на којим местима на ратишту се новинарима сме дозволити приступ.¹⁷ Такође, Министарство иностраних дела и Врховна команда били су сагласни да предност треба дати извештачима који су долазили посредством агенција Хавас¹⁸, Ројтерс¹⁹ и Руске телграфске агенције²⁰. Сматрало се да ће писање дописника који су долазили из „пријатељских др-

чиници и др Лудвиг Шлиб (Ludvig Schlieb) из Берлина и др Албер Пејрон (Albert Peyron) из Пастеровог института у Паризу, штампало је српско новинарско удружење. Студија под називом *Les atrocites Bulgares* објављена је у Београду 1913. године на француском језику као „апел цивилизованом свету“ (*Les atrocités Bulgares: Un appel au monde civilisé*, Association de la Presse Serbe, Belgrade 1913).

¹⁵ А. Барби, *Српске победе*, Београд 1913, 9.

¹⁶ Ј. Табурно, *О српским победама (утици очевидца српско-турског рата 1912. године)*, Београд 1913, 98.

¹⁷ ВА, Пописник бр. 2 – Архива Врховне команде Првог и Другог балканског рата, кутија 37, фасцикла 6, Краљевско српски Главни Ђеналштаб – командату II армије, Пов. Ђ. Обр. 595, Београд, 3. октобар 1912.

¹⁸ Хавас (L'Navas) је била француска новинска агенција, основана 1832. Из ње је произашла и данашња Франс-прес агенциј (*Agence France-Press*) (*Le Robert, dictionnaire universel des noms propres, tome II*, (dir.) Paul Robert, Paris 1974, 565).

¹⁹ Агенција Ројтерс (*Reuter*), енглеска новинска агенција коју је 1849. године у Ахену (фр. Екс ла Шапел) основао немац Пол Јулијус Ројтер. Ројтер је 1851. године седиште своје агенције пренео у Лондон где и данас постоји (*Enciklopedija leksikografskog zavoda, br. 6, Zagreb 1962, 419*).

²⁰ Руска телеграфска агенција основана је 1904. године под именом *Санктпетербургската телеграфна агенција (СПТА)*.

жава“ бити објективније и више у корист Србије и њених савезница. Према истом упутству број извештача осталих листова требало је ограничити. Извештаче који су долазили из Аустроугарске, нарочито оне који су говорили српски, требало је одбијати под било којим изговором.²¹ Већина новинара је, према наредби Врховне команде, пратила операције Прве армије која је наступала моравско-вардарским правцем.²² Изузетак су били дописници попут Јаше Томића, дописника новосадског листа *Застава* и Гастона Гравијеа, одличног познаваоца антропогеографије Старог Влаха и специјалног дописника *Le Matin*-а, који су добили одобрење Врховне команде да могу да прате операције III армије која је наступала у правцу Косова и Рашке области.²³

Брига око страних извештача и цензурисање извештаја слатих из Србије током 1912. и 1913. године била је у надлежности Пресбириа, који је постојао при Главном штабу Врховне команде, чије је седиште било у згради врањске гимназије.²⁴ На челу Пресбириа 1912–1915. године био је познати српски књижевник, пореклом из Аустроугарске, Тодор Стефановић Виловски.²⁵

Страни новински дописници нису били једини који су о балканским ратовима обавештавали европску јавност. Министарство иностраних дела Краљевине Србије је почетком Првог балканског рата упутило у престонице великих сила један број домаћих интелектуалаца који су били задужени да прате писање штампе, објављују чланке и предузимају све друге мере у корист српских интереса. Најчешће су то били интелектуалци који су током студија у иностранству остварили добре контакте у интелектуалним круговима државе у којој су се школовали. У случају Француске овај важан задатак био је поверен историчару Гргуру Јакшићу.²⁶

²¹ ВА, Архива Врховне команде Првог и Другог балканског рата, Пописник бр. 2, кут. бр. 37, ф. 6, Главни Ђенералштаб – Команданту II армије, Пов. Ђ. Обр. 595, Београд, 3/16. октобар 1912.

²² Б. Ратковић, С. Скоко, М. Ђуришић, *Србија и Црна Гора у Балканским ратовима 1912–1913. године*, Илустроване хронике 1. коло, књ. 1, Београд 1972, 39.

²³ ВА, Пописник бр. 2 – Архива Врховне команде Првог и Другог балканског рата, кутија бр. 52, Команда III армије – Врховној команди, Обр. 1242, Призрен, 22. децембар 1912. године.

²⁴ Архив Југославије (АЈ), Централни Пресбирио Министарског савета (ЦПБ), 38-444-595, *Време*, „Српске армије газе преко земљишта турске империје“, Београд, 20. октобар 1932. године.

²⁵ Тодор Стефановић Виловски био је српски књижевник и новинар рођен у Земуну 1854. Син је царско-краљевског мајора Јована Стефановића Виловског, првог српског хидролога. У Аустроугарској Т. С. Виловски је уређивао листове *Србадија* (1875–1877) и *Српска зора* (1876–1877). Од 1875. до 1881. био је председник студентског друштва *Зора у Бечу*, а од 1879. је обављао функцију секретара народно-црквеног сабора у Сремским Карловцима. У Србију је дошао 1881, а исте године је именован за уредника напредњачког листа *Видело*. Захваљујући одличном познавању немачког језика у два наврата је именован за шефа Пресбириа 1881–1887. и 1912–1915. године. Након Првог светског рата је именован за државног комесара на имању грофа Чеконића у Жомбољу. Ту је и умро 1921. године (вид. *Мемоари Тодора Стефановића Виловског (1881–1920)*, приредио В. Ђ. Крстић, Нови Сад 2010).

²⁶ Гргур Јакшић (1871–1955) је завршио Филозофски факултет у Београду 1892. У периоду од 1896–1907. стручно се усавршавао у Француској, највише на Сорбони где је 1907. године одбранио докторску тезу под називом *L'Europe et la Résurrection de la Serbie* (касније објављена у Београду

По налогу Пресбириа и Министарства иностраних дела Гргур Јакшић је објављивао чланке о ситуацији у Србији и на Балкану за време балканских ратова, организовао јавна предавања, писао демантије на лажне вести које су објављиване, махом, у аустроугарској штампи.²⁷ Иако му је био поверен веома важан задатак, Јакшић је био уверен да његов рад није довољно цењен у Србији, као ни у српском посланству у Паризу.²⁸ У Србији је било много оних који су критиковали Јакшића и његов рад и оптуживали га да није довољно „србист“.²⁹ Упркос таквим отужбама Јакшић је наставио да обавља поверени му задатак не само до краја балканских ратова, већ и до завршетка Првог светског рата. Јакшићев рад, званично, није био у оквирима српског посланства у Француској. Без обзира на то главни извори информација за Јакшића били су службеници српског посланства, на чијем челу се од 1904. године налазио Миленко Веснић.³⁰

Међутим, због нетрпељивости која је постојала између Јакшића и Веснића сарадње између српског посланика и главног пропагандисте готово да није ни било. Јакшић се често жалио да су у српском посланству у Паризу подозриви према њему и да му саопштавају само „вести које су за јавност које би он иначе сам дознао“. Сматрао је да Веснић није довољно способан да обавља посланичку дужност.³¹ Њихов сукоб је достигао врхунац јуна 1913. године због

под насловом *Европа и Васкрс Србије*). Након докторирања, а све до краја Првог светског рата, Јакшић је остао у Француској где је радио на националној пропаганди, припремајући чланке у којима се противио анексији Босне и Херцеговине, критиковао Велеиздајнички процес у Загребу и радио на југословенском питању. На Мировној конференцији у Паризу 1919. био је задужен за штампу. Пензионисан је 1921. на месту генералног конзула у Атини. 1921–1937. предавао је дипломатску историју на Правном факултету у Београду. Умро је у Београду 1955. године (*Enciklopedija Jugoslavije*, br. 4, Zagreb 1960, 452).

²⁷ НБС, Хартје Гргура Јакшића, P558/IX/1576, Г. Јакшић – Т. С. Виловском, Париз, недеља, без дат; *Journal des Debats*, № 125, 17 Février 1913, 2–3. У овом броју Јакшић је објавио чланак *La Serbie et L'Albanie* у коме демантује вести из бечке штампе о албанским побунама на Косову и Метохији, затварању несрпских школа у Македонији, злочинима српске војске над муслиманским становништвом итд.

²⁸ НБС, Хартје Гргура Јакшића, P558/IX/584а, Г. Јакшић – начелнику/земљаку (без наведеног имена), Париз, 4. март 1913. године.

²⁹ НБС, Хартје Гргура Јакшића, P558/IX/627, Г. Јакшић – Ј. Цвијићу, Париз, без датума 1913. године.

³⁰ Миленко Р. Веснић (1863–1921) дипломата и министар у неколико влада. За доктора правних наука промовисан је у Минхену 1888. У дипломатску службу ступио је 1891. као секретар посланства у Цариграду. Године 1893. постао је професор међународног права на Великој школи у Београду. У дипломатију се враћа 1901. када је именован за посланика у Риму. Важну улогу у политичком животу имао је за време балканских и Првог светског рата, када је као делегат Краљевине Србије учествовао на Мировној конференцији у Лондону (1912–1913) и на Мировној конференцији у Паризу (1919). Два пута је био председник Министарског савета током 1920. и 1921. У то време је припремљен први нацрт Видовданског устава, одржани избори за Уставотворну скупштину, а на међународном плану постигнут је споразум са Италијом у Рапалу (Група аутора, *Владе Србије 1805–2005*, Београд 2005, 286).

³¹ НБС, Хартје Гргура Јакшића, Г. Јакшић – Н. Пашићу, P558/IX/685а, Париз 12/25. фебруар 1915; НБС, Хартје Гргура Јакшића, P558/IX/1576, Г. Јакшић – Т. С. Виловском, Париз, недеља, без дат.

једног чланка француског географа и инжењера Ф. Бјанконија³² кога је Веснић за позамашну своту новца од 20.000 динара ангажовао да напише чланак о српско-бугарском спору у Македонији. Међутим, редакција листа *Le Temps*, где је чланак требало да буде објављен, замолила је и Јакшића да напише чланак на исту тему са нагласком на политичку и дипломатску позадину српско-бугарског спора. Замисао редакције листа била је да у један заједнички чланак споје етногеографски и војни део из Бјанконијевог чланка и Јакшићев чланак са детаљима из савезничког српско-бугарског уговара, о којима је Јакшић знао много више од француског географа.³³ Веснић је сматрао да ће чланак оставити јачи утисак на француску публику уколико буде потписан само Бјанковијевим именом, те је у редакцији *Le Temps*-а интервенисао да се Јакшићево име изостави, а његов чланак споји са Бјанконијевим. Чланак је објављен у *Le Temps*-у 22. јуна под називом *Le Litige serbo-bulgare* (Српско-бугарска парница).³⁴ Поводом оваквог Веснићевог поступка Јакшић је упутио неколико жалби у Министарство иностраних дела, али су све остале без икаквог резултата.³⁵

Ваља указати на још један битан фактор уз помоћ кога се утицало на француско јавно мњење, на који нам је Јакшић, посредно указао, говорећи о свом сукобу са Веснићем – биле су то новчане субвенције даване новинарима, редакцијама листовима, или другим особама од угледа у новинарским круговима, од стране зараћених балканских држава. Захваљујући истраживањима грчких историчара данас су нам познати листови и новинари који су до краја Првог светског рата били субвенционисани од стране грчке амбасаде у Француској.³⁶ Истовремено, захваљујући руским документима које су након Првог светског рата публиковали бољшевици знамо да је руски амбасадор у Паризу Александар Извољски почетком Првог балканског рата утицао на своју владу да обнови субвенције намењене штампи у Француској које су биле суспендоване 1907. године.³⁷ У ту сврху био је одобрен посебан тајни

³² Ф. Бјанкони (F. Bianconi), француски географ, инжењер и етнолог. У периоду 1872–1876. године радио је као инжењер Источне железничке компаније. По повратку у Француску, Бјанкони је израдио један статистички извештај о становништву Османског царства. Извештај је писан на основу неопузданих извора, те је у стручној јавности оцењен као неверодостојан, али је задобио велику пажњу у европској штампи која га је сматрала поузданијим од турских статистичких извештаја јер га је писао Европљанин. Бјанкони је аутор мноштва етногеографских карата: *La Question d'Orient dévoilée; ou, la vérité sur la Turquie. Musulmans, raïas slaves et grecs, cherkeas et tziganes* (1876); *Ethnographie et statistique de la Turquie d'Europe et de la Grèce* (1877); *Carte commerciale [avec texte complémentaire explicatif] du royaume de Serbie* (1885) итд. (К. Н. Карпат, *Ottoman population 1830–1914: Demographic and Social Characteristics*, The University of Wisconsin Press 1985, 68).

³³ НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/IX/617, Г. Јакшић – Н. Пашићу, Баден 12/25. октобар 1913.

³⁴ *Le Temps*, № 18981, 22 juin 1913, 4–5.

³⁵ НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/IX/617, Г. Јакшић – Н. Пашићу, Баден 12/25. октобар 1913.

³⁶ J.-B. Duroselle, *nav. delo*, 117.

³⁷ E. Laloy, *Les documents secrets des archives du Ministre des affaires étrangères de Russie publiés par les bolcheviks*, Paris 1919.

фонд којим је располагао аташе за финансије при руској амбасади у Паризу Артур Рафаилович.³⁸ Француско министарство спољних послова је знало за руске и субвенције других држава. Поенкаре је у својим успоменама забележио да је био обавештен да је почетком октобра 1912. године руској амбасади у Паризу стављен на располагање фонд од 300.000 франака да их утроши на заступање руских интереса у француском јавном мњењу.³⁹ Најчешће се као листови у којима је доминирао руски утицај током балканских ратова помињу *Le Temps*, *Journal des Débats* и *L'Echo de Paris*.⁴⁰ Након Првог светског рата Поенкаре је био оптуживан од дела својих сународника да је са Извољским смишљено делао, од када је дошао на власт 1912. године, да Француску и остатак Европе уведе у велики рат. Због „подстрекивачке политике“ историчар Ернест Рено је 1922. године пред Народном скупштином назвао Поенкареа „првим гробаром Европе“ (*première fossoyeur de l'Europe*).⁴¹

Важно је напоменути да, док се већина пропагандних делатника трудила да скривено или јавно од својих влада добије што је више могуће новца за одбрану интереса својих држава, Гргур Јакшић је настојао да негира било какву умешаност у такве активности. Након инцидента са нарученим Бјанко-нијевим чланком, Јакшић је писао својим претпостављенима да ниједна париска редакција никада није од њега тражила новац за чланке и вести које је објављивао у њиховим листовима.⁴² Заступљеност својих чланака у француској штампи Јакшић је, према сопственим тврдњама, „заслужио разним услугама“ које је чинио редакцијама француских листова и захваљујући пријатељству са угледним француским интелектуалцима наклоњеним Србији и балканским државама.⁴³

Захваљујући вишегодишњем боравку у Паризу у круг својих најближих пријатеља и познаника Јакшић је могао убрајати познате интелектуалце попут Албера Малеа, Виктора Берара, Андре Шерадама, Емила Омана и Огиста Говена. Поменути интелектуалци су се доста пре балканских ратова заинтересовали за простор европских делова Османског царства и са различитих аспеката писали о историји, култури и традицији Србије, и Балкана уопште. Јавност у Француској није благонаклоно гледала на почетак рата 1912. године. За њу је Балкан био *европско буре барута* (*poudrière de l'Europe*), а прокламовани циљеви Балканског савеза нереални и претерани. Имати на „својој страни“ признате интелектуалце попут Берара, Малеа, Омана било је од великог значаја за пропагирање циљева српске националне политике. Њихова наклоност отвара

³⁸ J.-B. Duroselle, *nav. delo*, 117.

³⁹ R. Poincaré, *Au service de la France: L'Europe sous les armes* (1913), t. III, Paris 1929, 100–105.

⁴⁰ E. Malcolm Carroll, *nav. delo*, 268–274.

⁴¹ R. Girault, „Les Balkans dans les relations franco-russes en 1912“, 155–185, *Revue historique*, № 513, 1975.

⁴² НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/IX/617, Г. Јакшић – Н. Пашићу, Баден, 13/26. октобар 1913. године.

⁴³ Исто.

је врата Јакшићу у редакцијама многих угледних листова. Шерадам је био стални сарадник листа *Le Petit Journal*, Говен је био главни уредник спољнополитичке рубрике у *Journal des Débats*, док је угледни професор и филолог Виктор Берар био генерални секретар познате *Revue de Paris*. Берар је у Француској био цењен као најбољи познавалац историје Балканског полуострва. На његово мишљење Јакшић је имао велики утицај, а и сам се хвалио да га Берар, пре сваког одласка у Министарство спољних послова позива код себе да чује његово мишљење о одређеном проблему. Албер Мале је током 1912. и 1913. године објавио мноштво чланака и одржао 18 јавних предавања на којима је величао српски народ и његове победе над Османским царством. Говорио је да Французи немају искренијих пријатеља од Срба.⁴⁴ О блиској сарадњи и пријатељству између Јакшића и Малеа сведочи и богата збирка писама, која се данас чува у Народној библиотеци Србије.⁴⁵ Знајући колико је у француској, али и европској јавности, цењена реч његових пријатеља Јакшић је, неретко, информације до којих је долазио прослеђивао њима да их објаве под својим именом или их је публиковао у својству „специјалног дописника“ из Београда, Софије, Лондона и Петрограда. Опредељење за овакав начин пласирања информација, Јакшић је правдао чињеницом да се вестима, нарочито ако је било речи о демантијима, које су долазиле из заинтересованих кругова није се поклањала нарочита пажња, јер су сматране субјективним.⁴⁶

По завршетку Другог балканског рата Јакшић се потрудио да подсети Министарство иностраних дела на своје и пријатеље Србије који су током 1912. и 1913. године у Француској предано радили у корист српских националних интереса. На списку који је октобра 1913. године доставио Министарству Јакшић је на прво место ставио име Виктора Берара, за кога је сматрао да би му Србија указала највећу почит ако би се једна улица у Скопљу назвала по њему. За Денија, Малеа и Омана Јакшић је предлагао да им се додели ратна споменица. Осим интелектуалаца и научника Јакшић се потрудио да за одликовања препоручи и редакције свих листова са којима је током балканских ратова сарађивао. Међу предложенима за различите ордене и захвалнице били су новинари популарних листова *Le Temps* и *Journal des Débats*, али и новинари из мањих листова као што су *L'Opinion* и *L'Echo de Paris*, у којима је Поенкаре био „први патрон“.⁴⁷

Заинтересованост у Француској за Први балкански рат била је присутна и пре званичног почетка ратних операција 8/17. октобра 1912. године. По-

⁴⁴ НБС, Хартје Гргура Јакшића, Р 558/ IX/618, Г. Јакшић – Н. Пашићу, Баден, 15/28. октобар 1913. године. Важно је нагласити да је Албер Мале боравио на српском двору као професор дипломатске историје краљу Александру Обреновићу. О својој мисији у Србији оставио је писано сведочанство (А. Мале, *Дневник са српског двора 1892–1894*, Београд 1999).

⁴⁵ НБС, Хартје Гргура Јакшића, Р 558/IX/1-1463; Р 558/X/1-1021.

⁴⁶ НБС, Хартје Гргура Јакшића, Р 558/IX/1576, Г. Јакшић – Т. С. Вилковском, Париз, без. дат.

⁴⁷ НБС, Хартје Гргура Јакшића, Р 558/IX/618, Г. Јакшић – Н. Пашићу, Баден, 15/28. октобар 1913. године.

сланик Краљевине Србије у Берлину Милош Богићевић је једним својим извештајем скренуо пажњу Министарству иностраних дела да штампа, нарочито француски лист *Le Temps*, показује велику нетолеранцију и индискретност у својим текстовима. Тамошњи француски амбасадор Жил Камбон пожалио се Богићевићу да понекад и не пошаље извештај о актуелним дешавањима Министарству, а да, ипак, у сутрашњем издању *Le Temps*-а нађе опширан текст о свим актуелним дешавањима.⁴⁸ Ни званична Француска није била ништа мање заинтересована за „нови рат на Истоку”, од своје јавности. Од августа 1912. године и Поенкареове посете Русији, када се захваљујући руском министру спољних послова Сергеју Сазонову сазнало за детаље савезничких балканских споразума, Француска је дипломатским средствима настојала да до активирања савезничких уговора не дође. Сазнавши за детаље уговора Поенкаре је забележио у својим мемоарима да је свом руском колеги тада јасно ставио да знања да „јавност у Француској никада неће одобрити улазак Француске у рат због неког балканског проблема”.⁴⁹ Ако до рата и дође Француска је била одлучна да остане изван сукоба, али дипломатску помоћ није могла ускратити својој руској савезници. Међу првима, Поенкаре је крајем октобра 1912. године предложио да се сукоб оконча једном мировном конференцијом великих сила. Сваки предлог или мали наговештај који је долазио из француског Министраства спољних послова, штампа је спремно прихватала, пратећи правац званичне политике. Јавност је била јака потпора званичним ставовима. Готово за све време балканске кризе ишли су раме уз раме, баш као што је Поенкаре обећао пред Сенатом на почетку свог мандата председника владе и министра спољних послова, да намерава да преобликује француску спољну политку уз подршку штампе и јавности.⁵⁰

На почетку рата Поенкареова влада је била уздржана у односу на рат на Балкану и врло подозрева у спремност Балканског савеза да победи војску Османског царства, која је била бројнија и боље наоружана. Истог мишења је била и већина француских листова.⁵¹ Ипак, прве победе српске и бугарске војске код Куманова и Лозенграда, које су дошле у исто време, умногоме су утицале да се промени расположење према Балканском савезу у француској званичној политици, а самим тим и у јавности. Вести о победама балканских армија објављене су на насловним странама свих најчитанијих дневних листова, а лист *Le Temps* их је назвао „прекретницом у историји читавог Балкана”.⁵²

Неочекиване и брзе победе балканских савезника навеле су и француске војне стручњаке да се позабаве анализом војних операција у Првом

⁴⁸ АС, МИД – ПО, М. Богићевић – Н. Пашићу, лично, Пов. бр. 2136, Берлин, 25. IX/7. X 1912.

⁴⁹ R. Poincaré, *Au service de la France: Les Balkans en feu (1912)*, t. II, Paris 1926, 114–118.

⁵⁰ J. F. V. Keiger, *France and the Origins of the First World War*, London 1983, 45.

⁵¹ *Le Temps*, № 18733, 17 octobre 1912; *Le Petit Journal*, № 18187, 12 octobre 1912; *Journal des Débats*, № 284, 12 octobre 1912.

⁵² *Le Temps*, № 18742, 26 octobre 1912, 1–3.

балканском рату. Пажњу француске јавности и војних стручњака највише је заокупљало артиљеријско наоружање које су користиле зараћене стране. Балканске државе су углавном користиле артиљеријско наоружање прављено по систему Шнајдера из Крезоза и других француских војних фабрика, док је Османско царство, углавном, располагало артиљеријским наоружањем из аустро-немачких фабрика Круп и Шкода. До 1912. године Србија је неколико пута правила поруџбине топовског материјала из Француске, од којих је само поруџбина из 1910. године износила 122 милиона динара.⁵³ Стога нас не изненађује да су француски војни стручњаци посматрали сукоб Балканског савеза и Османског царства посредано као француско-немачки сукоб, односно сукоб француског и немачког оружја. Генерал Лакроа се потрудио да читаоцима *Le Temps*-а изложи стратешки приказ битке код Лозенграда, док су се други, попут генерала Фредерика – Жоржа Хера, запутили на само поприште ратних операција да се увере у стварну оружану премоћ оружја балканских држава над османском војском.⁵⁴

Балкански ратови су пружили одличну прилику француским војним стручњацима да испитају квалитет француске артиљерије, која је доживела снажан развој након 1870. године, а једина прилика када је, пре балканских ратова, било коришћено у оружаном сукобу био је Бурски рат (1899–1902).⁵⁵ Поред генерала Хера, који је посетио Балкан новембра-децембра 1912. године и по повратку о својим запажањима поднео извештај Министарству војном, било је и других француских официра који су током 1912. и 1913. године обилазили попришта великих битака Првог балканског рата. Поменућемо само двојицу пуковника Жана Пијерона Мондесира и капетана Жоржа Беланжера који су у мају 1913. године са одобрењем Српске врховне команде, након обиласка Једрена, посетили бојишта Кумановске и Битољске битке.⁵⁶ Официри су по повратку у Француску своје утиске и примедбе објавили у посебним студијама и специјализованим војним ревијама.⁵⁷

Победе Балканског савеза остварене на почетку рата утицале су да се промени речник и терминологија француске штампе у односу на Србију и њене савезнице. У наставку рата Србија је све чешће називана „победничком“,

⁵³ Б. Станковић, „Муниција калибра 75 мм за брзометне топове система Шнајдер-Крезоз М-1907. А у наоружавању српске војске 1907–1916. године“, 129–146, *Годишњак Народног музеја у Шапцу*, бр. 3, Шабац 2002.

⁵⁴ ВА, Пописник бр. 2, Ратне архиве Првог и Другог балканског рата 1912. и 1913. године, Министарство војно – Комнади у Скопљу, ОБр. 1087, Београд 9/21. новембра 1912. године.

⁵⁵ С. Beaud, „Les Schneider marchands de canons (1870–1914)“, 107–131, *Histoire, économie et société*, № 1, 1995.

⁵⁶ ВА, Пописник бр. 2, Ратне архиве Првог и Другог балканског рата 1912. и 1913. године, Врх. команда – пук. Васићу, тгр. ОБр. 5625, Скопље 28. април/10. мај 1913. године.

⁵⁷ Général Herr, *La guerre des Balkans: quelques enseignements sur l'emploi de l'artillerie*, Paris 1913; J-P. de Mondesir, *Siège et prise d'Andrinople (Novembre 1912-Mars 1913)*, Paris 1913; G. Bellenger, *Notes sur l'emploi de l'artillerie dans la campagne des Balkans*, publié dans *Revue d'artillerie*, novembre 1913.

балканском рату. Пажњу француске јавности и војних стручњака највише је заокупљало артиљеријско наоружање које су користиле зараћене стране. Балканске државе су углавном користиле артиљеријско наоружање прављено по систему Шнајдера из Крезоза и других француских војних фабрика, док је Османско царство, углавном, располагало артиљеријским наоружањем из аустро-немачких фабрика Круп и Шкода. До 1912. године Србија је неколико пута правила поруџбине топовског материјала из Француске, од којих је само поруџбина из 1910. године износила 122 милиона динара.⁵³ Стога нас не изненађује да су француски војни стручњаци посматрали сукоб Балканског савеза и Османског царства посредано као француско-немачки сукоб, односно сукоб француског и немачког оружја. Генерал Лакроа се потрудио да читаоцима *Le Temps*-а изложи стратешки приказ битке код Лозенграда, док су се други, попут генерала Фредерика – Жоржа Хера, запутили на само попреште ратних операција да се увере у стварну оружану премоћ оружја балканских држава над османском војском.⁵⁴

Балкански ратови су пружили одличну прилику француским војним стручњацима да испитају квалитет француске артиљерије, која је доживела снажан развој након 1870. године, а једина прилика када је, пре балканских ратова, било коришћено у оружаном сукобу био је Бурски рат (1899–1902).⁵⁵ Поред генерала Хера, који је посетио Балкан новембра-децембра 1912. године и по повратку о својим запажањима поднео извештај Министарству војном, било је и других француских официра који су током 1912. и 1913. године обилазили попрешта великих битака Првог балканског рата. Поменућемо само двојицу пуковника Жана Пијерона Мондесиера и капетана Жоржа Беланжера који су у мају 1913. године са одобрењем Српске врховне команде, након обиласка Једрена, посетили бојишта Кумановске и Битољске битке.⁵⁶ Официри су по повратку у Француску своје утиске и примедбе објавили у посебним студијама и специјализованим војним ревијама.⁵⁷

Победе Балканског савеза остварене на почетку рата утицале су да се промени речник и терминологија француске штампе у односу на Србију и њене савезнице. У наставку рата Србија је све чешће називана „победничком“,

⁵³ Б. Станковић, „Муниција калибра 75 мм за брзометне топове система Шнајдер-Крезоз М-1907. А у наоружавању српске војске 1907–1916. године“, 129-146, *Годишњак Народног музеја у Шапцу*, бр. 3, Шабац 2002.

⁵⁴ ВА, Пописник бр. 2, Ратне архиве Првог и Другог балканског рата 1912. и 1913. године, Министарство војно – Комнади у Скопљу, Обр. 1087, Београд 9/21. новембра 1912. године.

⁵⁵ С. Beaud, „Les Schneider marchands de canons (1870–1914)“, 107–131, *Histoire, économie et société*, № 1, 1995.

⁵⁶ ВА, Пописник бр. 2, Ратне архиве Првог и Другог балканског рата 1912. и 1913. године, Врх. команда – пук. Васићу, тгр. Обр. 5625, Скопље 28. април/10. мај 1913. године.

⁵⁷ Général Herr, *La guerre des Balkans: quelques enseignements sur l'emploi de l'artillerie*, Paris 1913; J-P. de Mondesir, *Siège et prise d'Andrinople (Novembre 1912-Mars 1913)*, Paris 1913; G. Bellenger, *Notes sur l'emploi de l'artillerie dans la campagne des Balkans*, publié dans *Revue d'artillerie*, novembre 1913.

а Аустроугарска „највећим реметилачким фактором у Европи“.⁵⁸ Међутим, од краја новембра 1912. године пажња европске јавности се са бојних поља усмеравала на напоре великих сила да дипломатским средствима окончају сукоб на Балкану.⁵⁹

Дуготрајни преговори европских дипломата, вођени од почетка рата, довели су до резултата тек након склапања примирја на Чаталци 4. децембра. Мировна конференција амбасадора шест великих сила почела је са радом у Лондону 17. децембра 1912. године. У исто време су почели преговори између делегата Балканског савеза и Османског царства, са изузетком Грчке, у палати Сент Џејмс.⁶⁰ Француска штампа, вођена примером остатка европске јавности, помно је пратила ток лондонских преговора, чак су неки листови у Лондон упутили своје дописнике, желећи да за читаоце својих листова добију што потпуније, поверљиве информације о току преговора од самих учесника Конференције. Због премештања позорнице дешавања у Лондон и Јакшићев пропагандни рад одвијао се у измењеним околностима. Париске редакције, понајвише *Le Temps*, са којим је Јакшић највише сарађивао, почеле су да сумњају у веродостојност његових вести. Да би своје француске сараднике уверио да ужива потпуно поверење српских делегата на лондонским преговорима Јакшић је морао да на неколико дана отпутује у Лондон. Током тог кратког боравка договорио је са шефом српске делегације Стојаном Новаковићем да се текст српског мемоара о границама Албаније у исто време публикује у лондонском *Times*-у и париском *Le Temps*-у. По повратку у Париз Јакшићев кредибилитет није више довођен у питање, а врата свих новинарских редакција опет су му била „широм отворена“.⁶¹

Рад Конференције амбасадора у Лондону пратила је деликатна унутрашња политичка ситуација у Француској. Децембра 1912. године отпочела је кампања за избор новог председника Републике.⁶² Дотадашњег председника Армана Фалијера, јануара 1913. године, заменио је председник Владе и министар спољних послова Ремон Поенкаре, док је нову владу формирао његов пријатељ и министар правде у претходном кабинету Аристид Бријан. У првом обраћању Народној скупштини, фебруара 1913. године, Поенкаре је истакао да намерава да настави да води мирољубиву политику чије је основе поставио као председник Владе, али је истакао да је „немогуће да један народ остане миран када се налази под сталном претњом рата. Француска, ако настави да трпи сталне увреде и понижења престаће да буде Француска“.⁶³

Када је 4. фебруара 1913. године дошло до наставка рата између Балканског савеза и Османског царства, вести са Балкана вратиле су се на насловне

⁵⁸ *Le Petit Journal*, № 18216, le 10 novembre 1912, 2; *Le Temps*, № 18774, le 27 novembre 1912, 1; *Le Journal des Débats*, № 322, le 19 novembre 1912, 1.

⁵⁹ *Le Temps*, № 18781, le 4 décembre 1912; *Le Figaro*, № 334, le 29 novembre 1912.

⁶⁰ E. Ch. Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912–1913*, London 1938, 247–280.

⁶¹ НБС, Хартје Гр група Јакшића, Р558/IX/1619, Г. Јакшић – Н. Пашићу, Париз, без датума и године.

⁶² *Le Petit Journal*, No 18255, le 19 décembre 1912, 1.

⁶³ V. Duclert, *nav. delo*, 489–492.

странице француских листова. Пажња европске и француске јавности, након наставка рата, била је понајвише усмерена на могуће несугласице између Србије и Бугарске и на опсаду Скадра. Упркос новим проблемима, углед балканских држава је и даље био на високом нивоу, а Јакшић је обавештавао Министарство иностраних дела да „ми стојимо најбоље од свих савезника, али нам Црногорци почињу мало кварити рачуне. Да је Скадар раније узет, куд би нам сад био крај...“⁶⁴ Јакшић је сматрао да његов посао у Француској није ни близу краја. Надметања у новинским чланцима замениле су читаве књиге и брошуре новинара који су до примирја на Чаталци пратили операције турске, бугарске и грчке војске. Сматрао је да је потребно да и Србија пође тим примером и приреди неколико брошура о свом ратовању и оствареним победама.⁶⁵

Једини проблем проистекао из Првог балканског рата у којем су се ставови званичне француске политике и јавног мњења разишли била је опсада Скадра и поморска демонстрација силе у водама Јадрана, априла 1913. године, у којој је и Француска узела удела.⁶⁶ Судаћи према Поенкареовим забелешкама Француска је невољно примила мандат од Русије да заједно са Великом Британијом и силама Тројног савеза учествује у поморској блокади дела црногорске обале од Валоне до ушћа Црног Дрима, са циљем да примора црногорског краља Николу да одустане од даље опсаде Скадра и препусти град новоствореној албанској држави. Француска јавност је била врло оштра у критикама одлуке великих сила да жртвују Црну Гору, под притиском Аустроугарске.⁶⁷ Лист *Le Petit Journal* је сматрао да велике силе нису требале да се усуде да одузму Црној Гори „плодове њене херојске борбе“ показане у вишемесечној опсади Скадра.⁶⁸ Француска јавност је била сложна у оцени да је дужност Француске да остане верна политици директног немешања, коју је првобитно прокламовала, и да својим уплитањем не изазива мржњу победничких словенских држава.⁶⁹

Од свих проблема који су искрсли из Првог балканског рата, Француску је понајмање интересовала прерасподела ослобођених територија између четири чланице Балканског савеза, али је била врло заинтересована да Савез остане јединствен. Од првих победа балканских држава све чешће се у политичким и интелектуалним круговима говорило да Балкански савез, који је своју војну моћ доказао низом победа над Османским царством, може да користи и спољно-политичким интересима Француске на Истоку. Повећање војног буџета у Немачкој и сталне аустроугарске претње Србији навеле су

⁶⁴ НБС, Хартије Гргура Јакшића, Р558/IX/582, Г. Јакшић – Мајору Пери (презиме није наведено), Париз, 27. фебруар. 1913. године.

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ E. Ch. Helmreich, *nav.delo*, 310–325.

⁶⁷ R. Poincaré, *L'Europe sous les armes (1913)*, t.III, Paris 1926, 167, 173–174.

⁶⁸ *Le Petit Journal, supplément illustré*, № 1172, le 4 mai 1913, 3.

⁶⁹ Исто, 169.

Француску да узме у разматрање идеју, да Балкански савез може да послужи као природна брана политичко-економском продору Централних сила ка Солуну и Цариграду. Став француске јавности био је да је потребно одржати јединство Балканског савеза по сваку цену.⁷⁰ Ипак, јуна 1913. године постало је јасно да сукоб унутар Балканског савеза није могуће избећи, а јавност Француске се поделила на оне који су држали страну Србији и Грчкој и на оне који су се приклонили интересима Бугарске.

Упркос крвавом епилогу, током краткотрајног предах од закључења мира у Букурешту, августа 1913. године, и почетка Првог светског рата чинило се да однос снага на Балкану нагиње Француској и њеним савезницама. Војни стручњаци и јавност Француске су сматрали да је захваљујући оствареним победама српска војска из младе израсла у велику војску, на коју су се у будућности могле ослонити и велике европске државе. Румунија је након Другог балканског рата, према мишљењу француских дипломата, била „изгубљена“ за Тројни савез, а Француска је у њој видела главног „гаранта мира и равнотеже на Балкану“. Позиција Француске била је сигурна јер је новостворени Балкански савез, у коме је уместо Бугарске била Румунија, економски био потпуно окренут Француској, док се политички ослањао на Русију.

Biljana Lj. Stojić

FIRST BALKAN WAR IN FRENCH PUBLIC OPINION

Summary: The conflict between the Balkan League and the Ottoman Empire, which began in October 1912 attracted the attention not only of the European diplomatic circles, but also of the public opinion in many European countries. All of the influential European newspapers sent their war correspondents to the Balkans. The most important task of these correspondents was to report to their readers news from the first line of battle. French newspapers were not an exception. War operations of the Serbian army were followed by many French journalists from the most influential newspapers, such as *Le Temps*, *Le Journal*, *Le Petit Journal*, *Le Matin*, etc. Among the Serbian public the most famous journalist was Henry Barby from *Le Journal*. Barby published

⁷⁰ Више утицајних личности је у Француској током балканских ратова указивало на важну улогу коју Балкански савез као целина може имати у заустављању продора аустро-немачког империјализма ка Истоку. Међу интелектуалцима Андре Шерадам је први, као одличан познавалац прилика у Аустроугарској, још почетка XX века у својим радовима указивао да Француска треба више пажње да посвети словенским државама на Балкану у својим спољнополитичким плановима, јер оне географским положајем представљају природну брану даљем ширењу Аустроугарске ка Солуну и Цариграду (A. Cheradame, *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques*, Paris 1913).

his experiences from both Balkan Wars in three books. Beside him, in the documents from the Military Archives in Belgrade as a special correspondent of the newspaper *Le Matin* was mentioned famous French anthropologist and geographer Gaston Gravier. The presence of foreign journalists was of great importance for Serbia and the defense of its interests among the French and European public. Beside journalists, the first Balkan war attracted many French military experts, especially for artillery. The members of the Balkan League mostly used French artillery weapons, while Ottoman Empire used German artillery. That is the reason why the French public and the French military experts looked upon the first Balkan war as an indirect Franco-German conflict. Some of the French military experts like General Georges-Frédéric Herr, colonel of the Engineers Jean Pierron de Mondesir and Captain Frederick Bellenger visited the battlefields of the great battles during 1912 and 1913. After their return to France, they published impressions from Balkans in books and military reviews.

Apart from foreigners, for the promotion and defense of Serbian interests in the capital cities of Great Powers worked many Serbian intellectuals. Historian Grgur Jaksic was charged with this task in France. Jaksic published during 1912 and 1913 series of articles about interests of Serbia and the Balkan Alliance. Also in collaboration with his friends among French intellectuals, as Albert Malet, Émile Haumant, Victor Bérard etc, he organized many public lectures. The intellectuals were the first to draw attention of French state to the small Balkan states and point out that they can be used for the interests of French foreign policy in the East, because their geographical position represented natural barrier for the expansion of the Austro-Hungarian and German imperialism towards Thessaloniki and Istanbul. Despite the fact that during the Second Balkan War the Balkan League was broken, in new alliance the position of Bulgaria was taken by Romania, which was regarded by the French as "guarantor of peace and balance of power in the Balkans." The balance of power in the Balkans after two Balkan wars was in favour of France and its allies, because the new Balkan League was economically completely dependant on France and its money market, while politically it was orientated towards Russia.

Key words: Balkan Wars, Balkan League, French Public opinion, press, war correspondents, Grgur Jaksic, Henry Barby, Jean Pélissier.